

مدخل ضريح الإمام علي (عليه السلام)
1933

روزگار و زمانه ۱۳۴۰ هـ

۱۳۴

نگاه‌ به نجف اشرف

درسال ۱۳۵۶ق (۱۹۳۵م)

حسین علی محفوظ / مترجم: حسین ریحانی

استاد حسین علی محفوظ (۱۳۴۴ - ۱۴۳۰ق) ادیب و پژوهشگر عراقی و از دانشمندان به نام شیعه است. خاندان وی در علم و فقهات در عراق و لبنان شناخته شده بودند. او تحصیلات عالی را در عراق آغاز کرد و سپس به ایران آمد و دانشنامه دکتری خود را در رشته ادبیات فارسی از دانشگاه تهران گرفت. حسین محفوظ در بسیاری از کنگره‌های علمی، ادبی و شرق‌شناسی شرکت جست و در کنگره هزاره شیخ مفید در قم، در فروردین ۱۳۷۲ شمسی و پس از آن در همایش کتاب سال ولایت در قم حضور یافت. او کتابخانه معتبری در کاظمین بنیاد نهاد و ده‌ها اثر مکتوب از وی برجای مانده است. در دهمین دوره کتاب سال ولایت، از تلاش‌های برجسته استاد محفوظ تقدیر شد. این نوشتار، ترجمه‌ای از مقاله وی مندرج در موسوعه عتبات مقدسه است که تقدیم می‌گردد.

درآمد

نجف اشرف که بر بالای یک بلندی قرار گرفته و زمینی شنی و نرم دارد، از دو جهت شمال و شرق، بر سرزمینی به نام «وادی السلام» سایه افکنده؛ جایی که مملو از قبور مؤمنین و بزرگانی است که در آنجا خفته‌اند و تعدادشان از صدها هزار گذشته است. گنبد طلایی حرم امیر مؤمنان علی علیه السلام چشم هر مسافری را از دور نوازش می‌دهد. این گنبد زرّین، به قدری جلال و جبروت و هیبت دارد که در رفعت و والایی، شانه به شانه آسمان ایستاده است.

نجف سرزمینی با قدمت چند هزار سال، اعتبار و شهرت عالم گیرش از وقتی بود که مولی الموحّدين قدم مبارک خویش را بر این سرزمین نهاد و پیکر آسمانی‌اش در این تربت به امانت سپرده شد و این خاک، تمام قدس و برکت خویش را مرهون این مرد آسمانی است.

مرقد مطهر امیر مؤمنان علیه السلام ده‌ها سال مخفی بود تا از تعرّض و سوء قصد خوارج ایمن باشد؛ اما در دوره امامت امام صادق علیه السلام توسط ایشان آشکار گردید و سیل خروشان ارادتمندان حضرتش را به سوی خود کشاند.

این حرم در قرن چهارم هجری به اوج شکوه و عظمت خود رسید. «عبداللّه بُویهی» در جمادی الاول سال ۳۷۱ قمری (برابر با ۹۸۱م) این حرم مطهر را زیارت کرد و برای استحکام بنا و نوسازی قسمت‌هایی از آن، هزینه بسیار صرف کرد. کم‌کم صاحبان صنایع و حرّف خود را به این سامان رساندند و عمران و آبادی و پیشرفت را با خود به ارمغان آوردند.

◆
نجف سرزمینی با قدمت چند هزار سال، اعتبار و شهرت عالم‌گیرش از وقتی بود که مولی الموحّدين قدم مبارک خویش را بر این سرزمین نهاد و پیکر آسمانی‌اش در این تربت به امانت سپرده شد و این خاک، تمام قدس و برکت خویش را مرهون این مرد آسمانی است.

با رونق نسبی اقتصادی و فراهم شدن اندک امکانات مادی، نوبت طالبان علم و فضیلت بود که راهی این دیار شوند. رونق علم در این شهر به جایی رسیده است که امروزه نجف اشرف در عراق را با الازهر شریف در مصر مقایسه می‌کنند. دانشگاه الازهر سالیان مدیدی در دست شیعیان فاطمی بود که آن را «جامعة الزهراء» می‌خواندند؛ اما با مسلط شدن اهل سنت بر این دانشگاه، آن را الازهر نامیدند.

هر سال تعداد چشم‌گیری از فضلا و علما و صاحبان فکر و اندیشه، با درجه اجتهاد از این حوزه بزرگ علوی فارغ‌التحصیل می‌شوند؛ کوله‌باری از علم و تقوا با خود برداشته و به شهرهای شان بازمی‌گردند و سگان‌دار هدایت مردم و تربیت ایشان می‌گردند.

هوای نجف در تابستان گرم و سوزان و در زمستان سرد و شکننده است. در تابستان‌ها مردم از حرارت شدید آفتاب، به سرداب‌ها پناه می‌برند؛ سرداب‌هایی که متوسط عمق‌شان ۲۰ متر است. برخی از مردم نیز به باغاتی که در فاصله دو کیلومتری نجف است، می‌روند.

جمعیت نجف در سال ۱۳۵۶ قمری نزدیک به پنجاه‌هزار نفر بوده است. خیابان‌هایی منظم و بناهایی زیبا و مرتفع، بازارهایی عریض و پاکیزه، به‌ویژه بازار بزرگ که از دیوار شرقی شهر تا صحن علوی کشیده شده است. این بازار اصلی در یک خط مستقیم قرار گرفته و هر کس که در کنار دیوار شهر بایستد، در انتهای بازار، حرم مطهر امیرمؤمنان (علیه السلام) را به آسانی خواهد دید.

در آن سال‌ها سه مدرسه دولتی و سه مدرسه خصوصی و تعداد بسیاری مدرسه دینی و مسجد در نجف وجود داشت. در بیشتر خانه‌ها مقبره‌های خصوصی (خانوادگی) وجود داشت و در بیشتر آن‌ها بزرگانی از اهالی علم و فضیلت آرمیده بودند.

آنچه در آن سال‌ها موجب نگرانی مردم بود، دوری نجف از فُرات و کم‌آبی این شهر بود؛ در حالی که آب لازمه آبادانی و حیات است. برای جبران این کم‌آبی، کانال‌های فراوانی برای رساندن آب به شهر حفر شد؛ ولی این مقدار جواب‌گوی مردم نجف نبود، چه رسد به زائرین این بارگاه نورانی و مسافرین. آمارهای رسمی حکایت از آن دارد که متوسط تعداد زائرین نجف در سال، بیش از نیم‌میلیون نفر بوده است. در تاریخ داستان‌ها و حکایت‌های فراوان و عجیبی از کوشش ایرانی‌ها برای آب‌رسانی به نجف و روستاهای اطراف آن نقل

شده است که سرانجام این تلاش‌ها در سال ۱۳۵۶ قمری به ثمر نشست و آب آشامیدنی از طریق لوله کشی، از کوفه تأمین شد.

محمدحسین خان، صدراعظم فتحعلی شاه در سال ۱۲۳۲ قمری برای مقابله با حمله وهابی‌ها به نجف اشرف، گرداگرد این شهر دیواری کشید که البته بارها به منظور توسعه شهر، این دیوار تخریب و بازسازی شد. البته امروزه هیچ اثری از آن نیست. این دیوار چهار دروازه اصلی با نام‌های مختلف داشت. دروازه‌ای به کوفه باز می‌شد به نام «دروازه کبیر»؛ دیگری به کربلا باز می‌شد به نام «دروازه صغیر»؛ سومی به باغات باز می‌شد به نام «دروازه ثلثه» و درب چهارم «حُویش» نام داشت. کسی که از بالا به این دیوار می‌نگریست، آن را به شکل شیری خفته می‌دید.

شهر نجف نام‌های دیگری نیز دارد؛ مثل «مشهد» یا «غری». این شهر را نجف نامیدند، چون در مکان مرتفعی قرار گرفته و نجف در لغت به معنای زمین مرتفع آمده است. به آن مشهد می‌گویند، چون مرقد امیرمؤمنان علی (علیه السلام) در آنجا واقع شده و به طور کلی مرقد اهل بیت (علیهم السلام) را مشاهد مشرفه و مشهد می‌نامند. اما علت نام‌گذاری به غری نیز این است که خاک این سرزمین مایل به رنگ سفید است و غری در لغت به معنای درخشنده و سفید است. یاقوت حموی نیز در «معجم البلدان» حکایتی درباره علت نام‌گذاری نجف به غری نقل می‌کند. نام دیگر نجف «ذکوات بیض» است. این نام‌گذاری به سبب مجاورت با کوهی به همین نام بوده است.

هواي نجف در تابستان گرم و سوزان و در زمستان سرد و شکننده است. در تابستان‌ها مردم از حرارت شدید آفتاب، به سرداب‌ها پناه می‌برند؛ سرداب‌هایی که متوسط عمق‌شان ۲۰ متر است. برخی از مردم نیز به باغاتی که در فاصله دو کیلومتری نجف است، می‌روند.

محمدحسین خان، صدراعظم فتحعلی‌شاه در سال ۱۲۳۲ قمری برای مقابله با حمله وهابی‌ها به نجف، گرداگرد این شهر دیواری کشید که البته بارها به منظور توسعه شهر، این دیوار تخریب و بازسازی شد. البته امروزه هیچ اثری از آن نیست. این دیوار چهار دروازه اصلی با نام‌های مختلف داشت.

در سه کیلومتری نجف منطقه «ثویه» واقع شده است. ثویه محلی برای خاک سپاری قریشی‌ها بوده، اما امروزه متروکه شده و تنها مرقدی که در آن معین و پیدا است، مرقد کمیل بن زیاد، یار بامعرفت امیر مؤمنان علی (علیه السلام) است.

مرقد امیر مؤمنان علی (علیه السلام) تقریباً در وسط شهر نجف اشرف واقع شده است؛ مرقدی که در صحنی مستطیل شکل قرار گرفته و شکوه و عظمت را با عالی‌ترین جلوه‌هایش به نمایش گذاشته است. این حرم شریف در دو طبقه ساخته شده و ارتفاع دیوار آن به ۳۵ متر، طول صحن ۸۲ متر و عرض آن ۷۷ متر می‌باشد. در هر ضلع چهار ایوان است که هر کدام چهارده حجره دارد و در هر حجره، دست کم مرقد یکی از بزرگان قرار گرفته است. در طبقه دوم نیز حجره‌ها و ایوان‌ها به همین شکل ساخته شده‌اند.

تمام کف صحن از مرمر سفید پوشیده شده و دارای پنج درب است. دیوار با کاشی و آجر تزئین شده است. در حواشی بالای دیوار، آیات قرآن با خط بسیار زیبایی نگاشته شده و خودنمایی می‌کند.

در ضلع شرقی حرم، ایوان طلا قرار گرفته که ۴۰ متر ارتفاع و ۴۵ متر عرض دارد و مسقف است. در دو طرف ایوان طلا دو گلدسته قرار دارد که برخلاف سایر گلدسته‌ها که پایه‌شان در پشت بام است، این گلدسته‌ها تا زمین صحن دیده می‌شوند و هر کس که وارد حرم می‌شود، با دیدن این ایوان و گلدسته‌ها ابهت و در عین حال مظلومیت امیر مؤمنان (علیه السلام) را کاملاً احساس می‌کند و گویی در و دیوار بر مظلومیت حضرت می‌گریزد.

نادرشاه در سال ۱۱۵۶ قمری ایوان و گلدسته‌ها را طلاکاری کرد. از این رواق کوچک می‌توان به رواق اصلی مسقف وارد شد. دیوارها و سقف آئینه کاری شده است. این رواق دارای چهار درب است که دو درب نقره کاری شده به نام‌های «کبیر» و «مراد» و دو درب از چوب ساج است به نام «باب الرحمه».

شب‌ها تا صبح، شمع‌ها و گلدسوزها روشنند. دیوار داخلی رواق با کاشی منقوش پوشیده و آئینه کاری شده و زمین هم با مرمر آبی کف پوش است.

ضریح مقدس در وسط رواق اصلی از دو لایه شبکه فلزی ساخته شده؛ یکی از نقره سفید که لایه بیرونی است و یکی از پولاد که لایه درونی است. شبکه بیرونی، مزین به آیات قرآن، همراه با ابیاتی از ابن ابی‌الحدید معتزلی در توصیف امیر مؤمنان علی (علیه السلام) است.

در هر یک از پایه‌های چهارگانه، ستونی از طلای خالص وجود دارد که قطر آن به نیم‌متر

می‌رسد. چارچوب پولادین داخلی نیز با چوب مرصع که برخی از آیات قرآن کریم بر آن نقش بسته، محکم شده است و درون ضریح هم صندوق مطهر قرار دارد.

بالای ضریح قندیلی با زنجیر طلای خالص آویزان شده و گنبدی بزرگ بر فراز حرم مطهر ساخته شده که از ابتدا تاکنون هشت بار تعویض شده است.^۱

موزه حرم مطهر علی (ع)

گنجینه‌ای ناب از اشیاء نادر و تحفه‌های کمیاب و جالب که حقیقتاً منحصر به فرد است.^۲

فهرستی از مهم‌ترین مدارس دینی نجف

مدرسه صدر، مدرسه شیخ مهدی، مدرسه قوام، مدرسه سلمیه، مدرسه ایروانی، مدرسه قزوینی، مدرسه بادکوبه، مدرسه هندی، مدرسه شریانی، مدرسه حاج میرزا حسین خلیلی، مدرسه آخوند خراسانی، مدرسه بخاری، مدرسه سید کاظم یزدی.^۳

فهرستی از مهم‌ترین مساجد و تکایای نجف

مسجد شیخ انصاری، مسجد بیت‌الامیر، مسجد بکتاشیه، مسجد ترک، مسجد جواهری، مسجد سیدهاشم، مسجد حنّانه، مسجد خضراء، مسجد زین‌العابدین، مسجد شوشتریه، مسجد طریحی، مسجد شیخ طوسی، مسجد عمران، مسجد غری، مسجد کاشف‌الغطاء، مسجد کمیل، تکیه مقام مهدی و تکیه و مرقد هود و صالح.^۴

پی‌نوشت‌ها:

۱. دلیل المحكمة العراقية، ص ۹۵.

۲. الدلیل العراقي الرسمي، ص ۶۸۸.

۳. همان، ص ۶۸۹.

۴. موسوعة النجف الاشرف، ج ۷، ص ۹۴ - ۱۰۴.

در سه کیلومتری نجف منطقه «ثویه» واقع شده است. ثویه محلی برای خاکسپاری قریشی‌ها بوده، اما امروزه متروکه شده و تنها مرقدی که در آن معین و پیداست، مرقد کمیل بن زیاد، صحابی بامعرفت امیرمؤمنان علی (ع) است.

در ضلع شرقی حرم، ایوان طلا قرار گرفته که ۴۰ متر ارتفاع و ۴۵ متر عرض دارد و مسقف است. در دو طرف ایوان طلا دو گلدسته قرار دارد که برخلاف سایر گلدسته‌ها که پایه‌شان در پشت بام است، این گلدسته‌ها تا زمین صحن دیده می‌شوند و هر کس که وارد حرم می‌شود، با دیدن این ایوان و گلدسته‌ها ابّهت و در عین حال مظلومیت امیرمؤمنان (ع) را کاملاً احساس می‌کند و گویی در دیوار بر مظلومیت حضرت می‌گریزد.